

Family Efficiency Structural Modeling Based on Life Meaning with the Mediating Role of Spirituality in the Family and Marital Boundaries

Fatima Rashidi Far*

Mohammadreza Salari Fr**

Mohammad Mahdi Safurai Parisi***

Abstract

In the issue of efficiency, it is necessary to identify the factors affecting family efficiency. This research aimed to model family efficiency structurally based on life meaning with the mediating role of spirituality in the family and marital boundaries. The population included all couples in the city of Qom in 2023 and 384 of them were selected by the cluster sampling as the sample. The data were collected using family efficiency questionnaire from the perspective of Islam by Safouraei, the questionnaire of life meaning test based on Islamic sources by Heidari, Salarifar and Shaterian (2019), the questionnaire of the spirituality in the family, and the questionnaire of the measurement of the internal marital boundaries by Houshiari (2020). The data was analyzed with SPSS software. To analyze the data, structural equations were used in SPSS-24 Software and LISREL-5 software. The results demonstrated that there is a significant relationship among family efficiency, life meaning, and marital boundaries, and there is also a significant relationship among the spirituality in the family, life meaning, and family efficiency. In addition, the variables of marital boundaries and spirituality in the family are able to play a mediating role between the two variables of family efficiency and life meaning.

Keywords: Efficiency, Family, Life Meaning, Marital Boundaries, Family Efficiency, Spiritual, The Spirituality in The Family.

* PhD student, educational psychology, Qom Azad University, Qom, Iran, (corresponding author)
frashedi0006@gmail.com.

** Associate Professor, Department of Family, Research Institute and University, Qom, Iran,
msalarifar@rihu.ac.ir.

*** Associate Professor, Family Department, Islamic Humanities Higher Education Complex, Al-Mustafa Al-Alamiya Community, Qom, Iran,
safurayi@gmail.com.

مدلیابی ساختاری کارآمدی خانواده براساس معنای زندگی با نقش میانجی معنویت در خانواده و مرزهای زوجینی

فاطمه راشدی‌فر*

محمد رضا سالاری‌فر**

محمد مهدی صفورائی پاریزی***

چکیده

در بحث کارآمدی، شناسایی عوامل مؤثر بر کارآمدی خانواده ضروری است. هدف پژوهش حاضر مدلیابی ساختاری کارآمدی خانواده براساس معنای زندگی با نقش میانجی معنویت در خانواده و مرزهای زوجینی بود. جامعه آماری، کلیه زوجین شهر قم در سال ۱۴۰۲ را دربرداشت که با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند و حجم نمونه آن، ۳۸۴ نفر بود که با شیوه نمونه‌گیری بررسی شد. اطلاعات از طریق پرسشنامه کارآمدی خانواده از دیدگاه اسلام از صفورائی و پرسشنامه آزمون معنای زندگی براساس منابع اسلامی توسط حیدری، سالاری‌فر و شاطریان (۱۳۹۸) و پرسشنامه نیازهای معنوی در خانواده و پرسشنامه مرزهای روانشناختی خانواده هوشیاری (۱۳۹۹) جمع‌آوری گردید. داده‌ها با نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد. برای تحلیل داده‌های پژوهش از معادلات ساختاری در نرم‌افزارهای SPSS-24 و LISREL5 بهره گرفته شد. نتایج پژوهش نشان داد که رابطه معناداری بین کارآمدی خانواده، معنای زندگی و مرزهای زوجینی وجود دارد و بین معنویت در خانواده، معنای زندگی و کارآمدی خانواده نیز رابطه معناداری است؛ همچنین متغیرهای مرزهای زوجینی و معنویت در خانواده توانسته است بین دو متغیر کارآمدی خانواده و معنای زندگی، نقش میانجی داشته باشد. واژگان کلیدی: عاملیت، مشاوره، روان‌درمانی، علامه محمدتقی جعفری، الگو.

* دانشجوی دکتری، روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه آزاد قم، قم، ایران (نویسنده مسئول) frashedi0006@gmail.com
** دانشیار، گروه خانواده، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران msalarifar@rihu.ac.ir
*** دانشیار، گروه خانواده، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران safurayi@gmail.com

۱. مقدمه

ازدواج^۱ به عنوان مهم‌ترین و اساسی‌ترین رابطه بشری توصیف شده است؛ زیرا ساختاری اولیه برای بنا نهادن رابطه خانوادگی را فراهم می‌سازد. خانواده به عنوان کوچک‌ترین سازه جامعه، یکی از نهادهایی است که به شدت از تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه تأثیر می‌پذیرد. البته عوامل بسیاری افراد را به سمت ازدواج سوق می‌دهد، اما برآورده نشدن هر یک از این نیازها در فرایند ازدواج می‌تواند سبب از بین رفتن معنای ازدواج و هیجان‌های زوج و در نتیجه طلاق شود. اخلاق و معنویت از جمله عواملی هستند که در کارآمدی خانواده نقش بسیار مهمی دارند (موتلو^۲ و همکاران، ۲۰۱۸). امروزه نهاد خانواده در معرض تهدیدها و بحران‌های جدی قرار دارد که رشد آمار طلاق و کاهش آمار ازدواج یکی از نشانه‌های هشداردهنده آن است. خانواده سه کارکرد اصلی برآیندی، وظیفه‌ای، مأموریتی یا بحرانی دارد. این سه کارکرد کلی در حیطه‌های مختلفی از جمله کارکرد زیستی روانی، تربیتی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... ظهور و بروز می‌یابد. کارکردها و درنهایت کارآمدی خانواده کانون توجه آموزه‌های دینی است، چون این امر با تحکیم و تقویت بنیان خانواده رابطه متقابل دارد؛ به گونه‌ای که هرگاه کارکردهای خانواده در راستای قوانین اسلام تقویت شود، به تحکیم خانواده می‌انجامد. از این رو مجموعه تعالیم اسلامی در مورد خانواده فرد را به نظامی رهنمون می‌کند که شاخص‌های کارآمدی را دربردارد و پاسخگوی نیازهای مادی و معنوی خانواده است.

شاخص‌های خانواده کارآمد در منابع معتبر دینی در سه مقوله بینشی، اخلاقی و حقوقی خلاصه می‌شوند. شاخص بینشی مهم‌ترین باورهای دینی را دربرمی‌گیرد که بر روابط و رفتارهای اعضای خانواده تأثیر می‌گذارد و آن را به خانواده‌های کارآمد تبدیل می‌کند؛ از آن جمله می‌توان ایمان به خدا، ایمان به رسالت، امامت و معاد را برشمرد (صفورائی پاریزی، ۱۳۸۸). باورهای دینی از سه بعد بر کارآمدی خانواده تأثیر می‌گذارد: معنادهی به زندگی، انجام وظایف و تکالیف توسط اعضای خانواده و مواجهه با مشکلات خانوادگی. عوامل مؤثر بر کارآمدی خانواده بسیار فراوان است. برای مقابله با عوامل آسیب‌زای خانواده و محافظت از هویت ملی و دینی نظام خانواده شناسایی زمینه‌های تقویت یا تضعیف کارآمدی آن معرفی و آموزش شاخص‌های کارآمدی خانواده ضرورت دارد (صفورائی پاریزی و هوشیاری، ۱۳۹۳). مداخلات مشاوره‌ای مبتنی بر معنایابی تعالی و ارزش‌ها با تغییر نگاه و جهان‌بینی و تأکید بر ابعاد مثبت و تلاش برای حفظ معنای زندگی زمینه انعطاف‌پذیری و سازگاری زناشویی را در زوج‌ها افزایش می‌دهد (فاتحی‌زاده و عابدی، ۱۳۹۰). خانواده به عنوان رکن بنیادین جامعه انسانی نقش مهمی در سلامت اجتماع بشری دارد و نهاد خانواده همواره بستر فرهنگ‌های

1. Marriage

2. Mutlu

گوناگون یا محل آغاز حرکت‌های بزرگ علمی، سیاسی و فرهنگی بوده است؛ بنابراین بدون توجه به آن هرگز نمی‌توان به سلامت روحی و کمالی فرد یا جامعه انسانی اندیشید.

اصلاح و بهبود مرزهای زوجینی^۱ باعث تقویت تمایز یافتگی زن و شوهر می‌شود (تقیان و قاسمی مروج، ۱۳۹۹). مرزهای درونی خانواده از موضوعات مهم روان‌شناسی است که ناظر به تعاملات اعضای خانواده با یکدیگر است و برای نخستین بار در رویکرد ساخت‌نگر ارائه شد (هوشیاری و دیگران، ۱۳۹۹). از مسائل مهم خانواده فاصله روان‌شناختی اعضا و محدوده عمل زیرمنظومه‌ها در خانواده است که از آن به «مرز» تعبیر می‌شود. در میان نظریه‌های خانواده‌درمانی، ساخت‌نگران به رهبری مینوچین به تبیین مفهوم مرز و نقش آن در خانواده پرداخته‌اند. در منابع اسلامی نیز حدود و مرزهایی برای خانواده و زندگی زناشویی مطرح شده است؛ از جمله: ۱. مرزهای شروع زندگی زوجینی؛ ۲. مرزهای استدامه و ۳. مرزهای پس از گسستن پیوند زناشویی (هوشیاری و شکوری، ۱۳۹۹). مرزهای خانواده در روان‌شناسی از سوی رویکرد سیستمی خانواده مطرح شد و بیشترین تحقیقات خارجی در این زمینه مربوط به سالوادور مینوچین (خانواده‌درمانگر) است. براساس رویکرد سیستمی خانواده منظومه‌ای دارای چند زیرمنظومه با نقش‌ها و مرزهای مشخص می‌باشد. مرزهای خانواده خطوط فرضی هستند که افراد و زیرمنظومه‌ها را از نظر روانی از هم جدا می‌کند. اسلام حدود و مرزهای تعاملی اعضا و زیرمنظومه‌های خانواده با یکدیگر و با افراد بیرون از خانواده را مورد توجه قرار داده است (هوشیاری، ۱۴۰۱).

چنان‌که بیان شد، معنای زندگی تأثیرش را بر خانواده می‌گذارد و پایه این معنا، دو جزء مرزها و معنویت‌ها است که از طریق آنها به کارآمدی خانواده خواهیم رسید. یافته‌های پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهند که بین کارآمدی خانواده و ابعاد سه‌گانه آن با مرزهای بیرونی زوجین رابطه مثبت و معنادار وجود دارد؛ همچنین مرزهای بیرونی خانواده در پیش‌بینی کارآمدی خانواده و ابعاد سه‌گانه آن نقش دارند (شاهسوار و کجویی، ۱۳۹۸). خانواده نظام اجتماعی به نسبت بسته‌ای است که مرزهای قابل نفوذی دارد (سعدی‌پور، ۱۳۹۲). دیدگاه ساخت‌نگری مینوچین اشاره به مفهوم مرزها در خانواده و مفاهیم مرتبط با آن دارد. در این دیدگاه انواع مرزها در خانواده و تأثیر آنها در کارایی و تعادل خانواده بررسی می‌شود، سپس به درمان مشکلات خانواده از راه مرزسازی اشاره می‌کند؛ اما باید دانست از دیدگاه اسلام نیز حدود و مرزهایی برای خانواده تعریف شده است. این حدود در زمینه روابط جنسی، نوع تعامل زن و مرد، فضاهای روان‌شناختی در خانواده و نوع روابط خانواده با سایرین تبیین می‌شود؛ بنابراین مرزهای خانواده در دو دیدگاه قابل مقایسه هستند. هر دو دیدگاه بر

1. marital boundaries

لزوم دوری یا نزدیکی و بسته یا باز بودن برخی روابط اعضای خانواده و لزوم وجود فضای روان‌شناختی متمایز برای زیرمنظومه‌ها در خانواده تأکید دارند؛ با این حال تعالیم اسلام، مرزها در خانواده را با گستره بیشتری در نظر می‌گیرد و بر بعد اخلاقی آن تأکید می‌کند (سالاری‌فر، ۱۳۸۱). بنابراین مرزها در خانواده از دیدگاه اسلام و تعالیم اسلامی در مورد نحوه روابط اعضای خانواده با یکدیگر و افراد بیرون خانواده حدود و مرزهایی دارد. هرچه این حدود بیشتر رعایت شود، کارایی اعضای خانواده و روابط آنها بهتر می‌شود و خانواده زمینه رشد و تعالی آنها را فراهم خواهد کرد. لزوم این فضای روانی برای حل مشکلات شخصی زن و شوهر و به دست آوردن حمایت عاطفی آنها از یکدیگر و برون‌ریزی عاطفی، امری ضروری است که همه اعضای خانواده از کوچک و بزرگ باید آن را به رسمیت بشناسند و در رفتار به آن پایبند باشند. البته همه حدود و قیود باید براساس منطق و متعادل باشد و هر گونه افراط در اعمال حدود از سوی مرد در خانواده نه تنها به تعادل روحی و روانی اعضای خانواده کمک نخواهد کرد، بلکه زیان‌های جدی به آنان وارد می‌کند و موجب رفتار نابهنجار و آسیب روانی آنها می‌شود.

تعالیم اسلام برای مکان و محل زندگی افراد خانواده نیز حد و مرزی قرار داده است؛ به گونه‌ای که این مرز برای همگان باز نیست و هر فرد که می‌خواهد وارد آن شود، می‌بایست با هماهنگی و اجازه اهل آن خانه باشد. بین والدین و فرزندان باید مرز منعطفی وجود داشته باشد که از آثار آن برخوردار زن و شوهر از فضای فیزیکی و روانی ویژه است که از جمله نتایج آن لزوم اجازه اعضای خانواده در ساعات معینی از شبانه‌روز برای ورود به این فضا است (سالاری‌فر، ۱۳۸۱).

نتایج تحقیقات پیشین نشان دادند بین همسانی ابعاد بهزیستی معنوی و یک بعد معنا در زندگی (ارزشمندی) با کارآمدی خانواده رابطه معنادار وجود دارد؛ همچنین مشخص شد ابعاد معنا در زندگی توان پیش‌بینی کارآمدی خانواده را ندارد، یعنی هر چه زوجین در زمینه‌های گوناگون با هم شبیه و همسان باشند، فرهنگ، جهان‌بینی و اندیشه یکسانی خواهند داشت و در نتیجه روابط محبت‌آمیز، احترام، مدارا، آرامش‌بخشی و ارتقای معنوی افزایش می‌یابد. پس تأکید بر سبک زندگی اسلامی بحث و تبادل نظر در مورد ارائه و کاربرد آن و تقویت مؤلفه‌هایی همچون اعتقادات مذهبی که بر بهزیستی معنوی و معنا در زندگی تأثیر دارند، جهت داشتن زندگی بهتر و رضایت‌بخش مؤثر هستند (موحد و دیگران، ۱۴۰۰).

ساختار و مرزهای خانواده از موضوعات مهم در روان‌شناسی است. در رویکردهای ساختاری خانواده شامل مرزها، نقش‌ها و ساختار قدرت می‌باشد. مرزها فرضی و برآمده از نقش‌ها و ساختار قدرت هستند که هر دو قراردادی هستند. در آموزه‌های قرآنی خانواده اصالت دارد و قواعد کلی حاکم

بر خانواده با جزئیات تبیین شده است. تشریح و تعیین قواعد الزامی حق خداوند بوده، و تقنین و برنامه‌ریزی بشر در برخی موارد جایز است. تعیین مرزها، نقش‌ها و ساختار کلی خانواده منحصر در وحی الهی و ناظر به واقع می‌باشد و دارای مصالح و مفساد واقعیه هستند. علت ناکارآمدی نسبی نظریات ساختاری خانواده و خانواده‌درمانی، بسندگی به معرفت تجربی و به دنبال آن نبود جامعیت تعارض درونی و قراردادی دانستن مرزها، نقش‌ها و ساختار قدرت در خانواده است که ناشی از دوری و رویگردانی از منبع معرفت بخش وحی الهی است (هوشیاری و شاملی، ۱۳۹۹).

متغیرهایی بر کارآمدی خانواده تأثیرگذار هستند، نتایج تحقیقات گذشته نشان دادند بین هوش معنوی و کارآمدی خانواده تنها در زیرمؤلفه تولید معنای شخصی رابطه مثبت وجود دارد؛ بنابراین رابطه بین هوش معنوی و کارآمدی خانواده یک رابطه خطی ساده نیست (هوشیاری و دیگران، ۱۴۰۱). خانواده در جوامع مختلف از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مدل سه گانه خانواده یک مدل جامع خانواده متناسب با فرهنگ ایران می‌باشد که از طریق مؤلفه‌های ما بودن، مرزهای منعطف و پیوستن به ایجاد انسجام در خانواده کمک می‌کند (یوسفی و دیگران، ۱۳۹۹).

نهاد خانواده مولد نیروی انسانی و معبر سایر نهادهای اجتماعی و رکن اصلی هر جامعه به شمار می‌رود و معنویت از بسترهایی است که نقش اساسی و مهم در سلامت همه‌جانبه اعضای خانواده دارد. در پژوهشی مشخص شد بین ابعاد نگرش و التزام عملی به نماز با کارآمدی خانواده رابطه وجود دارد. از بین ابعاد نگرش به نماز، بعد مراقبت و حضور قلب در نماز نیز توان پیش‌بینی کارآمدی خانواده را دارد. پس اجرای احکام الهی با حضور قلب با کارآمدی خانواده مرتبط بوده، و این امر تأکیدی بر اهمیت نماز در زندگی انسان‌ها و توجیه شناختی و علمی قوی برای نگرش مثبت نسبت به نماز و لزوم انجام این فریضه پربرکت برای افراد است؛ بنابراین با تأکید بیشتر بر سبک زندگی اسلامی، بحث و تبادل نظر در مورد ارائه و کاربرد آن و تقویت مؤلفه‌هایی همچون اعتقادات مذهبی جهت داشتن زندگی بهتر و رضایت‌بخش می‌توان نقش معنویت را در کارآمدی خانواده نشان داد (موحد و دیگران، ۱۳۹۹).

در پژوهشی نشان داده شد که پذیرش، عمل به باورها و اعتقادات زوجین موجب کاهش تعارض‌های زناشویی می‌شود؛ بدین ترتیب متخصصان حوزه خانواده می‌توانند با پذیرش و عمل به باورهای زوجین میزان تعارض‌های زناشویی را کاهش دهند و به دنبال آن موجب تداوم پایدار زندگی زوجین شوند (عینی و دیگران، ۱۳۹۹، ص ۹۳).

پژوهش دیگر نشان داد وجود جو معنوی در خانواده‌ها به طور مستقیم و نیز از راه ارتقای کیفیت ارتباط موجب مدیریت مناسب مشکلات در خانواده‌ها می‌شود (صیدی و دیگران، ۱۳۹۰). خانواده از دیدگاه اسلام یک کانون مقدس است. خانواده با آموختن بسیاری از مسائل، ما را برای ورود به

عرصه‌های مختلف آماده می‌کند (صفورائی پاریزی، ۱۳۸۸). ادیان الهی از جمله اسلام در مورد معنا و هدف زندگی، آموزه‌های قوی و مؤثری دارند که از آیات قرآن برداشت شده‌اند. پرسش از معنای زندگی همواره دغدغه فکری نوع بشر، به‌ویژه بین متفکران در طول تاریخ بشریت بوده است (حیدری و دیگران، ۱۳۹۸). معنا در زندگی می‌تواند بر روی روابط زوجین اثرگذار باشد و بدان جهت باید در زندگی زناشویی مورد بررسی قرار گیرد که طبعاً وقتی انسان هنوز معنای فردی و شخصی خود را نیافته است، نمی‌تواند به درستی نقش خود را در قالب همسر ایفا کند و این امر به زندگی زناشویی هم منتشر می‌شود؛ در نتیجه زوجین تمایلی به زندگی مشترک ندارند و میل به جدایی در آنان افزایش می‌یابد (فیشر^۱ و همکاران، ۲۰۲۲). البته معنا در زندگی را به شیوه‌های گوناگونی تعریف کرده‌اند؛ برخی پژوهشگران آن را به عنوان ادراکی از انسجام و همبستگی در نظر گرفته‌اند (پیرتل و پلاتا،^۲ ۲۰۱۸) و برخی معنا در زندگی را از سازه‌های مهم روان‌شناختی دانسته‌اند. منظور از معنا، داشتن هدف‌های روشن در زندگی، حس رسیدن به اهداف، باور و اعتقاد به اینکه فعالیت‌های روزانه فرد ارزشمند بوده، و همچنین داشتن حس وابستگی و اشتیاق و شور زندگی است. وجود معنا عبارت است از میزانی که فرد زندگی خود را مهم، معنادار و قابل فهم می‌داند. به طور کلی وجود معنا در زندگی با سلامت عمومی، حمایت اجتماعی، شاکر بودن و عزت نفس رابطه مثبت دارد (استگر،^۳ ۲۰۱۲)؛ همچنین می‌توان معنا در زندگی را یکی از عوامل مهم در بهزیستی انسان دانست. داشتن معنا در زندگی با در نظر گرفتن گذار هستی و وجود انسانی به جای بدبینی و انزوا، انسان را به تلاش و فعالیت فرا می‌خواند و بیان می‌دارد که آنچه یک انسان را از پا درمی‌آورد، رنج‌ها و اتفاقات نامطلوب نیست بلکه بی‌معنایی زندگی است (استگر و کاشدون،^۴ ۲۰۰۸).

هدف این تحقیق از نوع کاربردی است. در پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم که آیا می‌توان برای کارآمدی خانواده مدلی طراحی کرد که براساس معنای زندگی باشد و آیا این معنا با معنویت در خانواده و مرزهای زوجینی در ارتباط است؟

۲. روش پژوهش

این تحقیق از نوع مطالعات توصیفی - همبستگی و مبتنی بر رویکرد بنیادی بوده و از روش پرسشنامه جهت گردآوری اطلاعات بهره گرفته شده است. جامعه آماری دربردارنده کلیه زوجین

1. Fischer

2. Pirtle & Plata

3. Steger

4. Steger & Kashdon

شهر قم بود که در سال ۱۴۰۲ با روش نمونه‌گیری تصادفی - خوشه‌ای انتخاب شدند. بدین صورت که نخست از چهار ناحیه شهر قم دو ناحیه انتخاب شده، سپس از این دو ناحیه زوجینی برگزیده شدند که ملاک‌های ورود به پژوهش را داشتند. در پژوهش کنونی میزان حجم نمونه ۳۸۴ نفر بود که با استناد به جدول مورگان انتخاب شدند. روش اجرای پژوهش بدین صورت بود که در ابتدا اهداف پژوهش برای آزمودنی‌ها توضیح داده شد، سپس پرسشنامه‌ها که از طریق پرس لاین به صورت لینک طراحی شده بود، در اختیار آزمودنی‌ها قرار گرفت و از آنها درخواست شد تا به هریک از سؤالات در آرامش پاسخ دهند.

برای جمع‌آوری داده‌ها از سه پرسشنامه استفاده شد:

۱. «کارآمدی خانواده از دیدگاه اسلام» از صفورائی (۱۳۸۸) با ۷۹ سؤال که ضریب توافق کاپا برای این شاخص ۰/۹۷۹ بوده است؛
۲. «آزمون معنای زندگی براساس منابع اسلامی» از حیدری، سالاری‌فر (۱۳۸۱) که ۸۹ سؤال دارد و پایایی آزمون با سه روش همسانی درونی با آلفای کرونباخ ۰/۹۴ دو نیمه‌سازی و بازآزمایی بررسی و تأیید شد. روایی آن نیز با سه روش از روایی ملاکی و روایی سازه بر کل نمونه بررسی و تأیید شد.
۳. پرسشنامه «نیازهای معنوی در خانواده» هوشیاری (۱۳۹۹) که دارای ۶۶ سؤال و پس از بررسی روایی محتوای مرزها و روایی صوری پرسشنامه به منظور سنجش پایایی آن در نمونه‌ای صد نفری اجرا و نتایج تجزیه و تحلیل شد. پایایی این مقیاس با استفاده از آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۲ محاسبه گردید. در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه‌ها به ترتیب ۰/۸۸، ۰/۷۹ و ۰/۸۲ به دست آمده است.

۳. یافته‌ها

در این بخش فرضیه‌های پژوهش مورد آزمون قرار گرفته که برای بررسی آنها از ضریب همبستگی پیرسون و مدل معادلات ساختاری استفاده شده است.

جدول ۱: ضرایب همبستگی متغیرهای کارآمدی خانواده و مرزهای زوجینی

کارآمدی خانواده	بعد اخلاقی	بعد حقوقی	بعد بینشی	
۰/۱۲۲**	۰/۱۳۱**	۰/۱۳۸**	۰/۰۷۳	تعهد خاص زناشویی
۰/۳۸۷**	۰/۴۱۸**	۰/۲۷۵**	۰/۳۴۱**	مرزهای تعاملات جنسی زوجین
۰/۵۲۵**	۰/۵۵۰**	۰/۴۳۲**	۰/۴۴۲**	مرزهای تعاملات غیرجنسی زوجین
۰/۱۸۸**	۰/۲۵۳**	۰/۰۶۳**	۰/۱۵۴**	فضای روانی - فیزیکی اختصاصی
۰/۱۸۳**	۰/۲۲۹**	۰/۱۱۰*	۰/۱۳۸**	رازداری خانوادگی - زناشویی
۰/۳۸۲**	۰/۳۸۲**	۰/۳۲۹**	۰/۳۳۴**	حدود انتظارات دو سویه
۰/۴۶۷**	۰/۵۰۴**	۰/۳۶۶**	۰/۳۹۱**	مرزهای زوجینی

۰/۰۵P ≤ ۰/۰۱P ≤

همبستگی متغیر مرزهای زوجینی با نمره کل و هر سه مؤلفه‌های کارآمدی خانواده مثبت و معنادار است. نمره کل متغیر کارآمدی خانواده با همه مؤلفه‌های مرزهای زوجینی رابطه مثبت معناداری دارد؛ همچنین نشان داده شد بعد رازداری خانوادگی - زناشویی در سطح $0/01$ با بعد حقوقی کارآمدی خانواده رابطه وجود دارد، اما بین کلیه متغیرهای کارآمدی خانواده با مرزهای زوجینی در سطح $0/05$ رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۲: ضرایب همبستگی متغیرهای معنویت در خانواده و کارآمدی خانواده

کارآمدی خانواده	بعد اخلاقی	بعد حقوقی	بعد بینشی	
$0/360^{**}$	$0/321^{**}$	$0/266^{**}$	$0/391^{**}$	باورهای معنوی
$0/464^{**}$	$0/374^{**}$	$0/443^{**}$	$0/485^{**}$	فعالیت‌های معنوی
$0/363^{**}$	$0/325^{**}$	$0/401^{**}$	$0/303^{**}$	مسئولیت‌پذیری معنوی
$0/355^{**}$	$0/323^{**}$	$0/249^{**}$	$0/388^{**}$	مراقبت‌های معنوی
$0/514^{**}$	$0/472^{**}$	$0/440^{**}$	$0/500^{**}$	فضای معنوی
$0/507^{**}$	$0/442^{**}$	$0/440^{**}$	$0/519^{**}$	معنویت در خانواده

$$0/05P \leq 0/01P \leq$$

همبستگی متغیر کارآمدی خانواده با همه مؤلفه‌ها و نمره کل معنویت در خانواده در سطح $0/05$ مثبت و معنادار است. نمره کل متغیر معنویت در خانواده و هر سه مؤلفه کارآمدی خانواده همبستگی مثبت معناداری دارد.

جدول ۳: ضرایب همبستگی معنای زندگی و کارآمدی خانواده

کارآمدی خانواده	بعد اخلاقی	بعد حقوقی	بعد بینشی	
$0/405^{**}$	$0/408^{**}$	$0/342^{**}$	$0/355^{**}$	معناداری ارزشی
$0/318^{**}$	$0/312^{**}$	$0/264^{**}$	$0/292^{**}$	معناداری معرفتی
$-0/029$	$-0/088$	$0/101$	$-0/041$	بی‌معنایی زندگی
$0/357^{**}$	$0/374^{**}$	$0/262^{**}$	$0/323^{**}$	معنای زندگی

$$0/05P \leq 0/01P \leq$$

همبستگی متغیر کارآمدی خانواده با نمره کل متغیر معنای زندگی مثبت و معنادار است. بین متغیر کارآمدی خانواده و دو مؤلفه معناداری ارزشی و معناداری معرفتی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بین کارآمدی خانواده و مؤلفه بی‌معنایی زندگی رابطه معناداری وجود ندارد. نمره کل معنای زندگی با هر سه مؤلفه کارآمدی خانواده رابطه مثبت و معناداری دارد.

جدول ۴: ضرایب همبستگی مرزهای زوجینی و معنای زندگی

معنای زندگی	بی‌معنایی زندگی	معناداری معرفتی	معناداری ارزشی	
۰/۳۰۸**	-۰/۳۱۶**	۰/۲۶۴**	۰/۱۹۶**	تعهد خاص زناشویی
۰/۴۶۷**	-۰/۳۹۴**	۰/۳۵۶**	۰/۳۷۹**	مرزهای تعاملات جنسی زوجین
۰/۴۶۹**	-۰/۳۱۸**	۰/۳۳۸**	۰/۴۳۸**	مرزهای تعاملات غیرجنسی زوجین
۰/۳۱۲**	-۰/۴۵۱**	۰/۱۸۵**	۰/۱۸۸**	فضای روانی - فیزیکی اختصاصی
۰/۴۸۹**	-۰/۴۵۱**	۰/۳۳۳**	۰/۲۹۲**	رازداری خانوادگی - زناشویی
۰/۳۶۵**	-۰/۱۹۳**	۰/۳۱۱**	۰/۳۳۴**	حدود انتظارات دو سویه
۰/۵۸۰**	-۰/۵۲۲**	۰/۴۳۱**	۰/۴۵۹**	مرزهای زوجینی

$0/05P \leq 0/01P \leq$

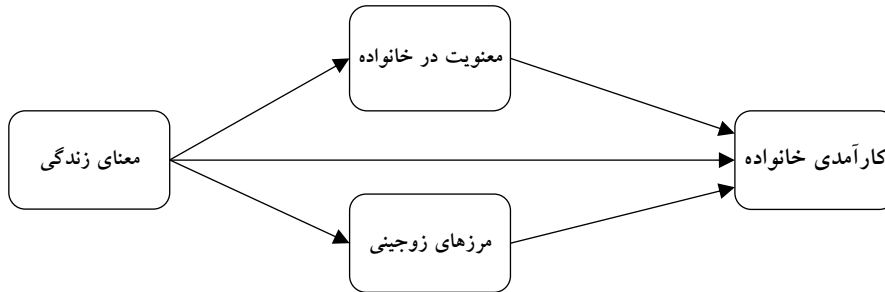
همبستگی نمره کل معنای زندگی با نمره کل و همه مرزهای زوجینی در سطح $0/05$ مثبت و معنادار است. زیرمقیاس‌های معناداری ارزشی و معناداری معرفتی با نمره کل مرزهای زوجینی همبستگی مثبت معنادار دارند. زیرمقیاس بی‌معنایی زندگی با نمره کل مرزهای زوجینی همبستگی منفی و معنادار دارند.

جدول ۵: ضرایب همبستگی معنویت در خانواده و معنای زندگی

معنای زندگی	بی‌معنایی زندگی	معناداری معرفتی	معناداری ارزشی	
۰/۶۶۰**	-۰/۲۱۸**	۰/۶۷۶**	۰/۵۹۲**	باورهای معنوی
۰/۴۰۸**	۰/۱۹۰**	۰/۴۹۰**	۰/۴۹۲**	فعالیت‌های معنوی
۰/۴۱۳**	۰/۱۳۱**	۰/۵۲۲**	۰/۴۴۵**	مسئولیت‌پذیری معنوی
۰/۶۰۶**	-۰/۴۳۲**	۰/۵۴۵**	۰/۴۷۱**	مراقبت‌های معنوی
۰/۵۹۶**	۰/۰۲۰-	۰/۶۵۱**	۰/۶۰۳**	فضای معنوی
۰/۶۵۸**	۰/۰۷۶-	۰/۷۰۷**	۰/۶۴۴**	معنویت در خانواده

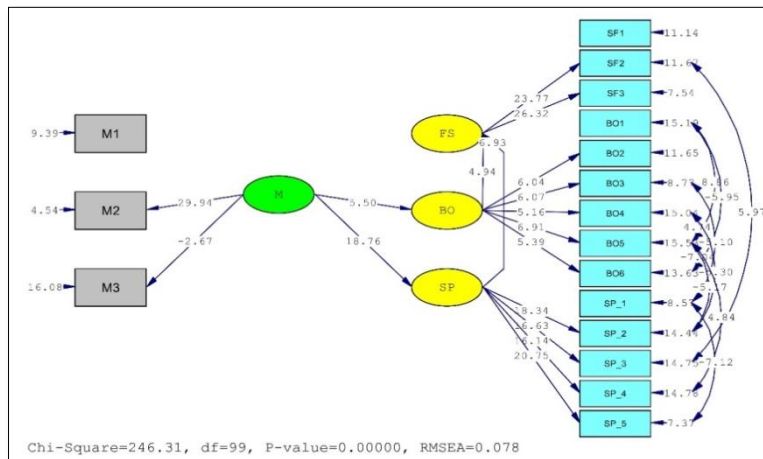
$0/05P \leq 0/01P \leq$

همبستگی متغیرهای معنای زندگی با نمره کل و همه مؤلفه‌های معنویت در خانواده در سطح $0/05$ مثبت و معنادار است. بین زیرمقیاس‌های معناداری ارزشی و معناداری معرفتی با متغیر معنای زندگی رابطه مثبت و معنادار دارد. زیرمقیاس بی‌معنایی زندگی با متغیر معنویت در خانواده رابطه معنادار ندارد؛ بنابراین پنجمین فرضیه فرعی تحقیق تأیید شد. برای بررسی فرضیه اصلی تحقیق از مدل معادلات ساختاری استفاده شد. در مرحله اول، مدل زیر مورد بررسی قرار گرفت.

شکل ۱: مدل پیش‌بینی کارآمدی خانواده براساس معنای زندگی با نقش میانجی مرزهای زوجینی و معنویت در خانواده

با بررسی شاخص‌های برازش مدل، مسیر مستقیم معنای زندگی به کارآمدی خانواده از مدل حذف شد؛ بنابراین در مدل مورد بررسی فقط مسیرهای غیرمستقیم معنای زندگی به کارآمدی خانواده باقی ماندند. نمودار مدل نهایی به صورت زیر است.

نمودار ۱: نمودار مدل نهایی پیش‌بینی کارآمدی خانواده براساس معنای زندگی با نقش میانجی مرزهای

زوجینی و معنویت در خانواده

شاخص‌های برازش مدل در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۶: شاخص‌های برازش مدل

وضعیت مدل	ارزش‌های محاسبه شده مدل	ارزش‌های مورد انتظار	شاخص مناسب مدل
مطلوب	۰/۹۳	۰/۹ و بیشتر	AGFI
مطلوب	۰/۹۵	۰/۹ و بیشتر	IFI

مطلوب	۰/۹۵	۰/۹ و بیشتر	CFI
مطلوب	۰/۰۷۸	کمتر از ۰/۱	RMSEA
مطلوب	۲/۴۹	کوچکتر از ۳	$\frac{\chi^2}{df}$

شاخص‌های برازش مدل نشان‌دهنده مناسب بودن مدل برای پیش‌بینی کارآمدی خانواده براساس معنای زندگی از مسیر مرزهای زوجینی و معنویت در خانواده است؛ همان‌گونه که در جدول ۷ مشاهده شد، همبستگی پیرسون متغیر برون‌زای مدل (معنای زندگی) با متغیر کارآمدی خانواده مثبت و معنادار بود، اما در مدل معادلات ساختاری با ورود متغیرهای میانجی مرزهای زوجینی و معنویت در خانواده به مدل، معنادار بودن رابطه مستقیم متغیر معنای زندگی با کارآمدی خانواده از بین رفت. پس می‌توان نتیجه گرفت متغیرهای مرزهای زوجینی و معنویت در خانواده به صورت کامل توانسته است بین دو متغیر کارآمدی خانواده و معنای زندگی، نقش میانجی داشته باشد و فرضیه اصلی تحقیق تأیید می‌شود. ضرایب مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم مدل در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۷: مسیرهای آزمون شده در مدل معادلات ساختاری

R ²	اثر کل		اثر غیر مستقیم		اثر مستقیم		متغیر برون‌زا	متغیر درون‌زا
	T	ضریب استاندارد	T	ضریب استاندارد	T	ضریب استاندارد		
۰/۶۱	۱۸/۷۸	۰/۷۸	-	-	۱۸/۷۸	۰/۷۸	معنای زندگی	معنویت در خانواده
۰/۲۹	۵/۵	۰/۵۴	-	-	۵/۵	۰/۵۴	معنای زندگی	مرزهای زوجینی
۰/۳۷	۱۱/۵۲	۰/۴۷	۱۱/۵۲	۰/۴۷	-	-	معنای زندگی	کارآمدی خانواده
	۴/۹۴	۰/۴	-	-	۴/۹۴	۰/۴	مرزهای زوجینی	
	۶/۹۳	۰/۳۳	-	-	۶/۹۳	۰/۳۳	معنویت در خانواده	

همان‌گونه که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، معنای زندگی بر معنویت در خانواده تنها اثر مستقیم دارند. ضریب مسیر این متغیر مثبت و معنادار است. متغیر معنای زندگی در مجموع ۶۱ درصد واریانس معنویت در خانواده را تبیین می‌کنند. معنای زندگی بر مرزهای زوجینی تنها اثر مستقیم دارد که این اثر مثبت و معنادار است؛ همچنین ۲۹ درصد واریانس مرزهای زوجینی با معنای زندگی تبیین می‌شود. معنای زندگی بر کارآمدی خانواده فقط اثر غیرمستقیم دارد. اثر مذکور مثبت و معنادار است. از متغیرهای مرزهای زوجینی و معنویت در خانواده به متغیر کارآمدی خانواده تنها مسیر مستقیم وجود دارد که ضرایب مسیر این دو متغیر بر کارآمدی خانواده مثبت و معنادار است. در مجموع سه متغیر معنای زندگی و معنویت در خانواده و مرزهای زوجینی با مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم توانسته‌اند ۳۷ درصد واریانس متغیر کارآمدی خانواده را تبیین کنند.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج بررسی فرضیه اول نشان داد همبستگی متغیر مرزهای زوجینی با نمره کل و هر سه مؤلفه‌های کارآمدی خانواده مثبت و معنادار است. پژوهش‌های فراوانی مانند شاهسوار و کچویی (۱۳۹۸) و هوشیاری و شاملی (۱۳۹۹) و تقیان و قاسمی مروج (۱۳۹۹) با نتایج فرضیه حاضر هم‌راستا می‌باشند. نتایج فرضیه دوم نشان داد همبستگی متغیر کارآمدی خانواده با همه مؤلفه‌ها و نمره کل معنویت در خانواده مثبت و معنادار می‌باشد. نتایج این فرضیه با پژوهش‌های شاهسوار و کچویی (۱۳۹۸) و صیدی و دیگران (۱۳۹۰) و حیدری و دیگران (۱۳۹۸) همسو است.

نتایج فرضیه سوم نشان داد همبستگی متغیر کارآمدی خانواده با نمره کل متغیر معنای زندگی مثبت و معنادار است. پژوهش‌های فراوانی مانند صدرطباطبایی و حسینی (۱۳۸۰) و صفورائی پاریزی (۱۳۸۸) و حیدری و دیگران (۱۳۹۸) با نتایج فرضیه حاضر هم‌راستا می‌باشند. نتایج بررسی فرضیه چهارم نشان داد که همبستگی نمره کل معنای زندگی با نمره کل و همه مرزهای زوجینی مثبت و معنادار می‌باشد. نتایج این فرضیه با پژوهش‌های حیدری و دیگران (۱۳۹۸) و هوشیاری و دیگران (۱۳۹۹) همسو است.

نتایج بررسی فرضیه پنجم نشان داد که همبستگی متغیرهای معنای زندگی با نمره کل و همه مؤلفه‌های معنویت در خانواده مثبت و معنادار می‌باشد. نتایج این فرضیه با پژوهش‌های حسینمردی (۱۴۰۱) و موحد و دیگران (۱۴۰۰) و حیدری و دیگران (۱۳۹۸) همسو است.

نتایج فرضیه ششم نیز نشان داد متغیرهای مرزهای زوجینی و معنویت در خانواده به صورت کامل توانسته است بین دو متغیر کارآمدی خانواده و معنای زندگی، نقش میانجی داشته باشد و فرضیه اصلی تحقیق مورد تأیید قرار گرفت؛ همچنین مشخص شد که معنای زندگی بر معنویت در خانواده تنها اثر مستقیم دارد. ضریب مسیر این متغیر مثبت و معنادار است. بنابراین متغیر معنای زندگی در مجموع ۶۱ درصد واریانس معنویت در خانواده را تبیین می‌کنند. نتایج این فرضیه با پژوهش‌های محمدیار (۱۴۰۱)، علی‌پور منصورآباد (۱۴۰۱)، محسن‌زاده (۱۴۰۱)، حسینمردی (۱۴۰۱)، هوشیاری و دیگران (۱۴۰۱)، صمدی (۱۴۰۰)، موحد و دیگران (۱۳۹۹)، حیدری و دیگران (۱۳۹۸)، شاهسوار و کچویی (۱۳۹۸)، دهقانی و صفورائی پاریزی (۱۳۹۷)، صفورائی (۱۳۹۷) و هوشیاری و دیگران (۱۳۹۵) همسو است.

در تبیین نتایج می‌توان بیان داشت کارکردها و درنهایت کارآمدی خانواده کانون توجه آموزه‌های دینی است و با تحکیم و تقویت بنیان خانواده رابطه متقابل دارد؛ به گونه‌ای که هرگاه کارکردهای خانواده در راستای قوانین اسلام تقویت شوند، به تحکیم خانواده می‌انجامند. از این‌رو مجموعه

تعالیم اسلامی در مورد خانواده فرد را به نظامی رهنمون می‌کند که شاخص‌های کارآمدی را دربردارد و پاسخگوی نیازهای مادی و معنوی خانواده است. عوامل مؤثر بر کارآمدی خانواده بسیار فراوان است. برای مقابله با عوامل آسیب‌زای خانواده و محافظت از هویت ملی و دینی نظام خانواده شناسایی زمینه‌های تقویت یا تضعیف کارآمدی آن معرفی و آموزش شاخص‌های کارآمدی خانواده ضرورت دارد. پرسش از معنای زندگی همواره دغدغه فکری نوع بشر و به‌ویژه بین متفکران در طول تاریخ بشریت بوده است. درباره معنای زندگی دیدگاه‌های گوناگون مثل هدفمندی در زندگی، ارزش و هدفمندی در زندگی همراه با ارزش و کارکرد زندگی وجود دارد. معنویت یک پدیده انسانی است که به صورت قابلیت و ظرفیت در همه مردم وجود دارد. معنویت یک ساختار نه بعدی است: فرامادی، معنا و هدف در زندگی، داشتن سلامت، تقدس زندگی، اهمیت ندادن به ارزش‌های مادی، نوع‌دوستی، آگاهی از تراژدی، آرمان‌گرایی، ثمرات معنویت. معنویت اصیل از نظر او عشق، محبت و مهرورزی به همه موجودات است. از مسائل مهم خانواده فاصله روان‌شناختی اعضا و محدوده عمل زیرمنظومه‌ها در خانواده می‌باشد که از آن به مرز تعبیر می‌شود. در میان نظریه‌های خانواده‌درمانی، ساخت‌گرایان به رهبری مینوچین به تبیین مفهوم مرز و نقش آن در خانواده پرداخته‌اند. در منابع اسلامی نیز حدود و مرزهایی برای خانواده و زندگی زناشویی مطرح شده است؛ از آن جمله: مرزهای شروع زندگی زوجینی، مرزهای استفاده و مرزهای پس از گسستن پیوند زناشویی. البته به دلیل گستردگی منابع پیشنهاد می‌شود که انجام پژوهش در جامعه آماری بزرگ‌تر و مقایسه نتایج آن با یافته‌های پژوهش حاضر انجام گردد؛ همچنین در پژوهش‌های دیگر از ابزارهای دیگر همچون مصاحبه استفاده شود تا راهی برای دستیابی به درک و شناخت بهتر و عمیق‌تر برای پژوهش‌های بعدی باشد.

منابع

۱. تقییان، حسن و مهدی قاسمی مروج (۱۳۹۹)، «پیش‌بینی تعهد زناشویی براساس تمایزیافتگی زوجین با نقش میانجی مرزهای زوجینی خانواده»، مجله پژوهش‌های روانشناسی اسلامی، س ۳، ش ۴، ص ۲۱-۳۷.
۲. حرعاملی، محمد بن حسن (۱۳۶۱)، وسائل الشیعه، تهران: کتابفروشی اسلامیة.
۳. حسین‌مردی، محمد مهدی (۱۴۰۱)، رابطه معنای زندگی با نگاه اسلامی و سبک‌های مقابله‌ای با رضایت زناشویی زنان شاغل در وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد قم.
۴. حیدری، علی؛ شرف‌الدین، سیدحسین و مهدی هاشمی (۱۳۹۸)، «سیاست‌گذاری رسانه‌ای در سیاست‌گذاری عمومی با استفاده از تکنیک مدل‌سازی ساختاری تفسیری»، پژوهش‌های ارتباطی (پژوهش و سنجش)، س ۲۶، ش ۴ (پیاپی ۱۰۰)، ص ۹-۲۶.
۵. دهقانی، هادی و محمدمهدی صفورائی (۱۳۹۷)، «رابطه نقش‌های جنسیتی و تیپ شخصیتی زوجین با کارآمدی خانواده»، مطالعات اسلام و روان‌شناسی، س ۱۲، ش ۲۳، ص ۱۰۱-۱۲۴.
۶. سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۸۱)، «مرزها در خانواده از دیدگاه اسلام و مکتب ساخت‌نگر»، روش‌شناسی علوم انسانی، س ۸، ش ۳۱، ص ۱۲۶-۱۵۲.
۷. سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۸۱)، «مرزها در خانواده از دیدگاه اسلام و مکتب ساخت‌نگر»، مجله روش‌شناسی علوم انسانی، س ۳۱، ش ۲، ص ۹۲-۱۱۰.
۸. سعدی‌پور، اسماعیل (۱۳۹۲)، «بررسی اثرات اینترنت بر خانواده‌های ایرانی دارای فرزند نوجوان»، مجله پژوهش‌های ارتباطی، ش ۷۶، ص ۱۴۳-۱۷۰.
۹. شاهسوار، محبوبه و فرزانه کچویی (۱۳۹۸)، «پیش‌بینی کارآمدی خانواده براساس مرزهای بیرونی خانواده و خردمندی زوجین»، پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی، س ۲، ش ۳، ص ۳۵-۵۴.
۱۰. صدرطباطبایی، فاطمه و سید موسی حسینی (۱۳۸۰)، «تعریف خانواده از منظر قرآن»، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، س ۲۷، ش ۲۷، ص ۱۳۲-۱۳۹.
۱۱. صفورائی پاریزی، سلیمه (۱۳۹۳)، بررسی رابطه تنظیم شناختی هیجان با کارآمدی خانواده و رضایت از زندگی و تبیین آن براساس منابع اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قرآن و حدیث.

۱۲. صفورائی پاریزی، سلیمه و مهدی صفورائی پاریزی (۱۳۹۷)، «بررسی رابطه تنظیم شناختی هیجان با کارآمدی خانواده و رضایت از زندگی و تبیین آن براساس منابع اسلامی»، پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی، س ۱، ش ۱، ص ۶۵-۸۲.
۱۳. صفورائی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۸۸)، «ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش کارآمدی خانواده از دیدگاه اسلام». فصلنامه روان‌شناسی و دین، س ۲، ش ۱، ص ۸۵-۱۰۸.
۱۴. صمدی، نسرین (۱۴۰۰)، نقش میانجی خوش‌بینی در رابطه بین تمایز یافتگی خود و کارآمدی خانواده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی. دانشگاه آزاد قم.
۱۵. صیدی، محمدمسجد؛ تقی پور، ابراهیم؛ باقریان، فاطمه؛ و منصور لادن (۱۳۹۰)، «رابطه بین معنویت خانواده با تاب‌آوری آن با واسطه‌گری کیفیت ارتباط در خانواده»، مجله روش‌ها و مدل‌های روانشناختی، س ۲، ش ۵، ص ۷۹-۲۸.
۱۶. علی‌پور منصورآباد (۱۴۰۱)، نقش میانجی مرزهای زوجینی در رابطه بین کیفیت استفاده از فضای مجازی و جو عاطفی خانواده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد قم.
۱۷. عینی، ساناز؛ امینی، سیران؛ صفدریان، زهره و متینه عبادی (۱۳۹۹)، «مدل‌یابی علی تعارض‌های زناشویی بر اساس پذیرش و عمل باورها و اعتقادات زوجین: نقش میانجی ذهن آگاهی»، دوفصلنامه روانشناسی خانواده، دوره ۷، ش ۱، ص ۹۳-۱۰۶.
۱۸. محسن‌زاده، فاطمه (۱۴۰۱)، نقش میانجی مرزهای زوجینی در رابطه بین کیفیت استفاده از فضای مجازی و کارآمدی خانواده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد قم.
۱۹. محمدیار، الهام (۱۴۰۱)، مدل‌یابی ساختاری کارآمدی خانواده براساس خودمهارگری با نقش میانجی رضایت زناشویی و مسئولیت‌پذیری، رساله دکتری، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد قم.
۲۰. موحد، احمد؛ عباسی، زهره؛ جهانی، فائزه و فاطمه سادات حسینی (۱۳۹۹)، «نقش ابعاد نگرش و التزام عملی به نماز در پیش‌بینی کارآمدی خانواده و رضایت از والد بودن»، مجله روانشناسی خانواده، س ۷، ش ۱، ص ۵۵-۶۸.
۲۱. موحد، احمد؛ محمدی، سیدحسن و زهره عباسی (۱۴۰۰)، «نقش همسانی ابعاد بهزیستی معنوی و ابعاد معنا در زندگی زوجین در پیش‌بینی کارآمدی خانواده»، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده، س ۹، ش ۲۴، ص ۲۹-۵۲.

۲۲. هوشیاری، جعفر (۱۳۹۹)، تبیین مرزهای خانواده براساس قرآن کریم و ساخت پرسشنامه سنجش آن، رساله دکتری، گروه علوم انسانی، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه.
۲۳. هوشیاری، جعفر (۱۴۰۱)، «هوشیاری تبیین مرزهای خانواده بر اساس قرآن کریم و ساخت پرسشنامه سنجش آن»، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی جعفر.
۲۴. هوشیاری، جعفر و حسن تقیان (۱۴۰۱)، «رابطه بین هوش معنوی و کارآمدی خانواده؛ نقش تعدیل‌کننده هوش هیجانی»، مجله روانشناسی و دین، س ۱۵، ش ۱، ص ۱۴۹-۱۶۵.
۲۵. هوشیاری، جعفر و حسن شکوری (۱۳۹۹)، «حدود و مرزهای روان‌شناختی خانواده با تأکید بر آیات مشتمل بر واژه حدود الله»، مطالعات اسلامی زنان و خانواده، س ۷، ش ۱۳، ص ۷-۳۰.
۲۶. هوشیاری، جعفر و عباسعلی شاملی (۱۳۹۹)، «واقعی بودن نقش‌ها، مرزها و ساختار قدرت در خانواده: رویکرد قرآنی - روان‌شناختی»، همایش ملی پژوهش و نوآوری در روان‌شناسی با نگاهی ویژه بر رویکردهای درمانی موج سوم، بابل.
۲۷. هوشیاری، جعفر؛ تقیان، حسن و محمدمهدی صفورائی پاریزی (۱۳۹۵)، «هنجاریابی مجدد پرسشنامه سنجش کارآمدی خانواده با استفاده از نظریه سؤال - پاسخ»، مطالعات اسلام و روان‌شناسی، س ۱۰، ش ۱۹، ص ۹۹-۱۱۷.
۲۸. هوشیاری، جعفر؛ صفورائی پاریزی، محمدمهدی؛ جزایری، سیدحمید و حسن تقیان (۱۳۹۹)، «مرزهای درونی خانواده از نگاه روان‌شناسی و قرآن کریم»، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، س ۸، ش ۲۰، ص ۹-۳۲.
۲۹. یوسفی، معصومه؛ چراغی، مونا و لیلی پناغی (۱۳۹۹)، «پیش‌بینی اضلاع مدل سه‌گانه خانواده با استفاده از طرحواره‌های ناسازگار اولیه همسران»، دوفصلنامه روانشناسی خانواده، دوره ۷، ش ۱، ص ۱۹-۳۸.
30. Fischer, IC., Shanahan, ML., Hirsh, AT., Stewart, JC., Rand, KL. (2022), The relationship between meaning in life and post-traumatic stress symptoms in US military personnel: A meta-analysis, *Journal of Affective Disorders*, 277:658-70.
31. Mutlu, B., Erkut, Z., Yildirim, Z. & Gündoğdu, N. (2018), A review on the relationship between marital adjustment and maternal attachment, *Revista da Associação Médica Brasileira*, 64 (3), 243-252.

32. Pirtle, T. & Plata, M. (2018), Meaning in life among latino university 39, Students perceptions of meaning in life among first-semester latino university students, *Int J.Exist Psychol Psychother*; 2 (1).
33. Steger, MF., Oishi, S. & Kesebir, S. (2012), Is a life without meaning satisfying?The moderating role of the search for meaning in satisfaction with life judgments, *The journal of positive psychology*, 6 (3):173-180.
34. Steger. M.F., Kashdon.T.B., Sullivan B.A. & Lorenz, D. (2008), Understanding the search for, *The journal of meaning, The Journal of in the life, The journal of personality*, 76 (2), 199-228.